

СПІВІДНОШЕННЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ ПРАВОРОЗУМІННЯ НА ПРИКЛАДІ ЗАХИСТУ ПРАВ МЕНШИН І ПРИНЦИПУ САМОВИЗНАЧЕННЯ

О. Курінний

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, вул. Г. Сковороди, 2, e-mail: o.kurinny@gmail.com*

Вступні зауваги. В сучасному правознавстві як системі взаємозалежних юридичних наук загалом, в теорії держави і права зокрема, загальновизнаним нині є усвідомлення багатоаспектності права як унікального загальнолюдського суспільного явища, спрямованого на врегулювання взаємовідносин між окремими людьми та їх спільнотами – соціальними групами. Нині право вже не сприймається суто як система загальнообов’язкових, формально визначених правил поведінки, що встановлюються, забезпечуються, гарантуються та охороняються державою з метою упорядкування суспільних відносин. Навпаки, утвердження природно-правового й соціологічного типів праворозуміння і відповідних концепцій права, а також прискорений в останні десятиліття розвиток світової правової доктрини – сприяють утвердженню підходу до визнання багатовимірності, багатоаспектності права як єдиного загальноприйнятого нині регулятора суспільних відносин, соціокультурного феномену людства, а також ціннісного базису його існування.

Всезростаюча роль права як ідеального та необхідного гаранта стабільності суспільств, сформованих з величезної кількості взаємопов’язаних і конкуруючих спільнот із часто діаметрально протилежними інтересами – ставить на порядок денний проблему належного (в сенсі однакового чи хоча б схожого, узгодженого) розуміння сутності та специфіки застосування права всіма без винятку особами в рамках певного суспільства, а також окремими його спільнотами. Дійсно, в умовах постійного ускладнення категорії права та неперервного множення його значень, відмінності у праворозумінні як сприйнятті самої сутності права – неодмінно спричиняють відмінності у розумінні й окремих правових явищ та категорій. У свою чергу такі відмінності в будь-якому разі вплинуть на специфіку правореалізації в рамках конкретної правової системи, будучи здатні направити її шляхом, несумісним з ціннісними засадами переважної більшості людства. З огляду на очевидне домінування більшості в сучасних суспільствах світу, таке спотворене розуміння і реалізація права становитимуть найбільшу небезпеку саме для прав і інтересів окремих людей, а також для потенційно вразливих соціальних груп, якими, зокрема, є національні (расові, етнічні) і мовні меншини. Як бачимо, належний та повноцінний захист індивідуальних прав людини так само, як і колективних прав етномовних груп, – вимагає формулювання інтегративної концепції права, що узгоджувала б існуючі різні підходи до його сприйняття.

Саме тому в даній статті буде розглянуто історичний досвід конкуренції та узгодження відмінних концепцій права, а також сучасні тенденції оптимального їх поєднання й взаємовпливу як в загальноюридичному контексті, так і дотично до досліджуваної проблематики захисту прав етномовних груп (національних та мовних меншин, а також корінних народів). Водночас, з огляду на окреслену вище мету захисту прав людини та людських спільнот (меншин і народів) – у роботі також буде розглянуто потенційно конфліктні ситуації маніпулювання різними концепціями права, їх абсолютизації та штучного протиставлення.

Задля спрощення викладу змісту статті – в процесі відображеного в ній дослідження не буде здійснено розмежування категорій «концепція права» і «тип праворозуміння». Попри зрозумілі відмінності у їх значенні (об'єктивований зміст права для першого поняття та суб'єктивне його сприйняття – для другого), в даній статті вони використовуватимуться як синонімічні, як і категорія «підходів до права». З міркувань зручності у статті вживано категорію «етномовні групи» на позначення національних (етнічних, расових) та мовних меншин як суб'єктів і носіїв досліджуваних у даній роботі прав та організаційно-правових механізмів з їх реалізації. Таке поняття є правомірним до вживання тому, що для більшості етнічних груп світу, за винятком Франції та колишнього СРСР, національна (етнічна) самосвідомість («національність») та рідна мова збігаються [1].

Специфіка історичного співвідношення природно-правового та позитивістського підходів до права (типів праворозуміння). У правовій доктрині й популярній літературі з теорії та філософії права, а також з політико-правових вчень, практично завжди наголошується на конфлікті чи щонайменше на конкуренції природно-правового та позитивістського підходів до права. В цьому сенсі заслуговує на увагу форма існування й вираження норм і принципів природного права: практично ніколи впродовж історії людства вони не існували у вигляді загальновідомих імперативних неписаних правил: спершу їх формували окремі мислителі в наукових працях, створюючи доктрину, та після утвердження доктрини у свідомості еліт відбувалось її нормативне закріплення.

Так само й у контексті найважливіших для утвердження доктрини прав людини революційних подій кінця XVIII ст. – навряд чи взагалі можна вести мову про конкуренцію між природним та позитивним правом, не кажучи вже про їх протистояння. Адже позитивізм в цей період став дуже необхідним і надзвичайно важливим засобом конституювання прав людини, надання їм авторитетності й загальнообов'язковості та перетворення їх із доктрини гуманістів та просвітників-енциклопедистів на повноцінні приписи права. Позитивізм фактично уможливив і санкціонував існування прав людини через їх нормативне відображення. І це є характерним для подій як Французької, так і Американської революцій.

Так, прийнявши на десятиліття раніше за Францію установчий акт своєї держави, американці не відобразили в ньому детального переліку прав

людини, згадуючи лиш невідчужувані права на життя, на свободу та на прагнення до щастя, однак заклали ідею національного самовизначення, проголосивши право народу «розірвати політичні пута, що пов'язують його з іншим народом, і зайняти самостійне й рівне місце серед держав світу, на яке він має право за законами природи та її Творця». Декларація США також передбачала, що у випадку, якщо певна форма влади стає згубною для цілей народу, народ має право змінити або скасувати її та заснувати новий уряд [2, с. 25-28]. Тож Декларація незалежності США прямо закріплювала основні права народу як спільноти індивідів-громадян.

До зміни форми державного правління Франції також не могло бути й мови щодо дієвості природної концепції права, щодо самих прав людини. Лиш вміщена до першої французької Конституції Декларація прав людини і громадянина у п. 2 визнавала природні та невід'ємні права людини, такі як право на свободу, на власність, на безпеку та на опір гнобленню [3, с. 112-114].

Вже в наш час права людини не було залишено суто в якості неписаних принципів права, однак було нормативно відображено в Статуті ООН (1945) та у Міжнародному біллі про права людини, інших міжнародно-правових договорах.

Така нормативна фіксація засвідчує фактичну несамодостатність природно-правової концепції прав людини як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних правових систем: там, де вимагається дотримання якогось еталону справедливості, тобто права, у тому числі й прав людини – присутні апеляції до писаних джерел права (законів, ратифікованих законами міжнародних договорів і так само визнаних на найвищому нормативному рівні рішень Європейського суду), в той час як на протигагу нормативно зафіксованим ціннісним еталонам природних прав людини – розвиваються фактичні правовідносини, які в чомусь виходять за рамки усталеної бази нормативних джерел права, а в чомусь так і не досягають досконалості та повноти фіксації. Можна стверджувати, що на сьогодні існують два типи права: реально функціонуюче в суспільстві право (соціологічна концепція) та «ідеальне» і водночас зафіксоване на найвищому конституційному рівні право – яким воно має бути. Маємо дуалізм «ідеальне – реальне», в якому явно немає місця якомусь додатковому, а тим паче альтернативному розумінню ідеального (нормативно незафіксованим цінностям). Постає законмірне питання доцільності: нащо нам, за сучасного рівня розвитку міжнародного права, а також демократизації національних правових систем – навіщо нам взагалі необхідна на практиці концепція природних прав? Щоб відповісти на це питання, потрібно змодельувати ситуацію суттєвої розбіжності між концепціями природного права та позитивізму з певної проблеми, тобто простежити, в яких саме випадках зростає роль природного права, яке не обов'язково зафіксоване у конституційних законах, міжнародних договорах чи ж судових прецедентах.

Придатні для цього розгляду випадки можуть пов'язуватись з колективними правами людини, тобто правами певних людських спільнот. Хрестоматійним

у цьому сенсі є вже напівсхоластичне питання щодо правомірності приходу до влади диктатора і подальших його дій, заснованих на чітко вираженій (часто у вигляді референдуму про наділення надзвичайними повноваженнями) волі народу – з обмеження прав і свобод людини, а також меншин. І якщо вчинені диктатурою злочини супроти людства видаються абсолютно протиправними (втім, вони теж можуть заперечуватись диктатором), то проблема встановлення протиправності командної економіки, згортання окремих громадянських і політичних, а також економічних, соціальних та культурних прав людини при санкціонуванні цих дій суверенною волею народу – за відсутності примату прав людини як безумовної цінності – видається не такою вже й однозначною, а надто, якщо про відповідні жорсткі заходи йшлося у програмних документах політичної сили чи диктатора, що прийшов до влади на законних виборах (якщо народ знав і бажав їх вчинення).

Наведені приклади дозволяють змоделювати універсальну ситуацію, коли шляхом референдуму та чи інша нація як сукупність всіх без винятку громадян держави – приймає те чи інше рішення в інтересах диктатора чи диктатури, зокрема, рішення з обмеження прав і свобод населення загалом, або з обмеження тих чи інших прав певної суспільної групи (меншини) аж до найважливіших невід’ємних прав. Зрозуміло, що таке обмеження не матиме нічого спільного із правом та може із грубого порушення прав людини перерости у злочин супроти людства – однак відповідно до позитивістського праворозуміння, а також за умов абсолютизації доктрини повновладдя народу та виключності його суверенітету на власній території, навіть найжорсткіше таке обмеження формально буде законне. З огляду на викладене, стає зрозумілою необхідність утвердження такої ціннісної засади праворозуміння, що раз і назавжди встановила б примат прав людини над суверенітетом держави і антигуманною волею більшості суспільства. Саме тому в сучасному світі концепція природних прав людини є ідеальним ціннісно-правовим механізмом забезпечення суспільства як носія суверенітету від спокуси прийняти рішення щодо обмеження прав людини, а також статусу і прав меншин.

Водночас важлива роль позитивізму для збереження й утвердження примату прав людини зумовлюється також і домінуванням позитивного праворозуміння як у державах соціалістичної правової сім’ї та постсоціалістичних державах, так і у більшості авторитарних держав світу. В таких суспільствах за умов наявності розвиненої системи державного апарату і, зокрема, публічної адміністрації, що є достатньо дієвою для підтримання законності й правопорядку, – саме позитивно встановлені й відображені в законодавстві нормативні приписи стають чи не єдиним джерелом законності й досягнення справедливості, а отже, і права. За умов тривалості таких авторитарних режимів й стабільності суто законодавчого регулювання суспільних відносин, позитивізм набуває беззаперечного авторитету в очах усіх без винятку верств суспільства. Наприклад, в суспільствах політично слабких держав Африки роль механізму держави, а отже й писаного права, нівельовано та дискредитовано на користь реально існуючих правовідносин чи звичаєвого права.

Саме тому позитивізм в зазначених суспільствах не витримує конкуренції зі звичайним захопленням влади, супроводжуваним кадровими перестановками з огляду на клановість та непотизм. Натомість у стабільних авторитарних і поставторитарних державах (не кажучи вже й про тоталітарні) із нерозвиненим громадянським суспільством – позитивне закріплення приписів є єдиним задовільним та максимально повним законним засобом утвердження власної волі, засобом, що додається до кадрових ротацій та є важливішим за них.

Соціологічний тип праворозуміння. На відміну від вищезгаданих двох концепцій права, соціологічна правова концепція враховує максимально широке коло врегульованих правом суспільних відносин та правових інститутів, суттєво впливаючи на них у напрямі їх адаптації до конкретних вимог суспільства й актуальної політико-ідеологічної обстановки в державі чи ж світовому співтоваристві загалом. Окрім того, соціологічний підхід до права включає у сферу його впливу формально не закріплені на нормативному рівні суспільні відносини, створюючи для них специфічні неписані норми й механізми правореалізації в рамках чинних правових норм та інститутів. Значною мірою саме завдяки визначальній своїй орієнтації на взаємопов'язані політичні, культурні й економічні фактори суспільного життя як важливі умови становлення унікальної правової системи кожного конкретного суспільства – соціологічний підхід до права беззаперечно став однією із трьох основних концепцій права, досягши рівня позитивістського та природно-правового типів праворозуміння.

Як зазначалося, дана концепція права впливає не тільки на широке коло суспільних відносин, але й на доктрину права, окремі нормативні положення та інститути, формулюючи особливості застосування конкретних приписів права. Зокрема, досить важливою є роль соціологічного праворозуміння у контексті проблемних аспектів законотворчості як встановлення загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки в конституційному, адміністративному, міжнародному та інших галузях права. Нібито посилюючи суперечності щодо самого сприйняття сутності сучасного права (із появою якісно нового підходу до праворозуміння на додачу до вже існуючих двох), соціологічна концепція вдало нівелює проблему існування так званих «мертвих» та «декларативних» норм. За соціологічним розумінням правової матерії, «мертві» норми права не є правом взагалі, адже не діють в суспільстві, а отже так чи інакше не визнаються ним. Звісно, соціологічна концепція дуже тісно пов'язана з правозастосуванням і не враховує належним чином перспективні, орієнтовані на майбутнє суспільства правові функції, як-от: прогностичну, аксіологічну, виховну. Зазначені функції характерні перш за все і головним чином для т. з. «декларативних» правових актів чи норм. В цьому сенсі основною відмінністю «мертвих» норм від декларативних може слугувати саме їх аксіологічна роль і мета їх прийняття: якщо «мертві» норми є результатом суто невдалого правотворення і лиш заважають чинному чи запланованому суспільному порядку, то декларативні норми якраз і спрямовані на передбачену в перспективі якісну зміну та вдосконалення певних

суспільних відносин чи правореалізації. Тож не будучи чинним правом на даний конкретний історичний момент, такі декларативні положення (як правило, в соціально-економічній сфері, а також щодо матеріального та соціального захисту населення, зокрема й щодо захисту прав меншин) повинні вважатися орієнтиром на майбутнє і враховуватися при подальшому вдосконаленні державного курсу та у контексті пошуку реальної можливості перетворення їх на дієві правила поведінки.

Сучасне співвідношення трьох основних типів праворозуміння. Сучасна навчальна література [4, с. 216–217] та наукова доктрина [5; 6] засвідчують остаточне утвердження в правових традиціях тенденцій до оновлення праворозуміння через визнання інтегративної концепції права, узгодженої відповідно до змісту та вимог трьох основних підходів до права та типів праворозуміння: природно-правового, позитивістського і соціологічного. Кожен із зазначених провідних типів праворозуміння відіграє специфічну роль в рамках правової системи держав. В цьому контексті природно-правовий підхід до права спрямований на утвердження в національній правовій системі примату прав людини як найвищого інтелектуально-ціннісного здобутку західної цивілізації, що здатен і повинен виступати в якості стандарту відповідності всіх нормативних актів держави праву. Позитивістський підхід виступає передусім як ефективний, очевидний для всіх суб'єктів політичної системи суспільства засіб закріплення прав людини в національній правовій системі, який у суспільствах із низькою правосвідомістю взагалі стає єдиноприйнятною моделлю ефективною і тривалою їх імплементації цих прав. В цьому й полягає сучасне співвідношення двох основних типів праворозуміння: природно-правовий підхід визнає систему нормативно-правових актів держави правом, оцінюючи їх на предмет відповідності цінностям прав людини, – тоді як позитивістський підхід в усіх правових системах світу стає найбільш ефективним (з огляду на авторитетність, беззаперечність) засобом чіткої й очевидної для всіх нормативної фіксації названих цінностей в букві закону.

Розглядаючи інтегративну концепцію права, закономірно треба зважати на вплив соціологічного праворозуміння, що проявляється у фактичному визнанні суспільством неправовими нормативних приписів, які з певних причин не здатні регулювати існуючі суспільні відносини – передусім через невідповідність цих реально існуючих відносин змісту норм та закладеного в нормах регулятивного механізму. За цією концепцією не можуть перетворитися на право чи вважатись правом ті правила поведінки, що вже перестали або ще не почали сприйматись суспільством як дієві важелі регулювання відносин. Такі нормативно передбачені приписи апріорі втрачають чинність у суспільстві та залишаються «мертвими» (чи декларативними) нормами, ігноровані всіма чи переважною більшістю суб'єктів політичної системи суспільства (державою та її органами, іншими суб'єктами правовідносин, зокрема, громадянами та їх об'єднаннями, юридичними особами) без явної шкоди для законності й без порушення принципу верховенства права.

Разом із тим вплив соціологічного праворозуміння віднаходить вияв не тільки лиш в обмеженні і визнанні неправовими чи декларативними нормативних приписів, об'єктивно невідповідних існуючим у державі відносинам, але й у визнаному суспільством фактичному врегулюванні (за участю держави чи без неї) особливо злободених чи ж конфліктних суспільних відносин із започаткуванням нових правових інститутів – попри відсутність належної й чіткої нормативної фіксації правових механізмів регламентації таких суспільних відносин. Тобто соціологічна концепція права не лише визнає неправовими позитивно закріплені норми, але й значною мірою завдяки специфіці свого правозастосування створює саме нове право (норми, принципи та інститути) додатково чи ж навіть поза межами чинної системи правових актів держави.

Соціологічне праворозуміння та захист природних прав меншин.

Дуже важливу роль концепція соціологічного праворозуміння відіграє також і в конституційному та міжнародному публічному праві для уточнення освячених природно-правовою доктриною та нині вже позитивно закріплених прав людини, індивідуальних та колективних, загальних і специфічних. З огляду на сучасні політичні реалії світової спільноти стосовно посилення протистояння спільнот та абсолютизації їхніх природних прав на шкоду інтересам держав їх проживання, соціологічне праворозуміння у цих державах розвинулося в напрямі фактичного обмеження абсолютизованих прав існуючими реаліями та вимогами здорового глузду, розумної обґрунтованості їх потреб в умовах конкретної країни. Передбачений конституційно та на рівні міжнародних договорів, широкий обсяг природних прав спільнот та механізмів їх реалізації набув уточнення. Досить характерно це проявляється в особливостях розуміння статусу та обсягу прав національних і мовних меншин як популярного нині об'єкту захисту, так само як і у фактичному наданні цим етномовним групам держави (національним, расовим меншинам та/або корінним народам) специфічних колективних прав, законодавчо не передбачених державою, та уможливлених завдяки особливій правозастосовній діяльності в рамках чинних загальних норм або ж інших недотичних до питань меншин приписів існуючої правової системи (як-от, норми щодо підстав і порядку зміни адміністративно-територіального устрою такої держави, виокремлення нових адміністративно-територіальних одиниць у державі, посилення її місцевого самоврядування та автономності регіонів тощо).

Вплив соціологічного праворозуміння, що обмежує права людини. Звернення з боку більшості до соціологічного праворозуміння у контексті захисту прав меншин не випадкове, адже в цій сфері воно служить обмеженню дії позитивно санкціонованого державами надмірно широкого обсягу прав людини (законодавчих норм та заснованих відповідно до них організаційно-правових механізмів захисту) за суб'єктивним складом (поширюючи дію індивідуальних та колективних прав переважно чи виключно на самоорганізовані меншини, які не бажають асиміляції та активно протистоять їй), за колом суспільних відносин чи юридичними фактами (тривалістю проживання в державі, іншими історичними й суспільно-політичними чинниками). У контексті дотримання

верховенства права та власне принципу пропорційності як його складової, соціологічне обмеження прав меншин реалізується в контексті пошуку потрібного балансу інтересів: співмірності культурно-освітніх прав меншин – та їх соціально-економічних прав (уможлиблюючи обмеження першої групи прав меншин у разі порушення другої), співмірності колективних прав меншини – та індивідуальних прав осіб, що до неї належать (примат індивідуальних прав людини над колективними правами меншин), не кажучи вже про співмірність потреб меншини – з інтересами всього суспільства держави чи його більшості, окремих соціальних груп тощо.

В процесі доктринального становлення прав етновних груп впродовж XIX ст. рідко замислювались над необхідністю чіткого вираження бажання усієї спільноти для реалізації певного закріпленого за нею права. Цілковито ігнорувала дану проблему і радянська правова доктрина. В той же час після Другої світової війни (і з огляду на отримані в ній уроки) поступово утверджується концепція визнання за спільнотою і сприяння їй в реалізації нормативно закріпленого за нею права – лише і виключно за наявності чіткого вияву згоди даної спільноти на реалізацію свого нормативно встановленого права.

Згадуване П.М. Рабиновичем специфічне право меншин на неасиміляцію [7, с. 25] у світовій практиці не набуло свого обмеження, однак фактично зазнало звуження саме поняття меншини – яка відтепер розумілася тільки і виключно як самоорганізована спільнота, що чітко виражає своє прагнення до неасиміляції. Наприклад, ще у своєму консультативному висновку від 31 липня 1930 р. щодо проблеми еміграції греко-болгарських спільнот Постійна палата міжнародного правосуддя (міжнародний суд, створений відповідно до Статуту Ліги Націй) заклала підґрунтя для взаємопов'язаності поняття меншини і прагнення до культурного самозбереження: «За традицією ... спільнотою є група осіб, які мешкають у певній країні або місцевості, належать до окремої раси, мають власну релігію, мову та традиції й об'єднані, завдяки спільності цієї раси, релігії, мови та традицій, почуттям солідарності з тим, щоб зберігати свої традиції, сповідувати свою релігію, забезпечувати навчання та виховання своїх дітей згідно з духом і традиціями своєї раси та надавати допомогу один одному» [8, с. 229 – 257]. Цілковито ідентичними за змістом і спрямованістю є й всі інші нормативно та доктринально передбачені поняття «меншини». Так, згідно із запропонованим роз'ясненням експерта ООН Франческо Капоторті від 1991 р., належні до меншини люди «виявляють, навіть неявно, почуття солідарності, спрямовані на збереження своєї культури, традиції, релігії або мови». [9]. Запропоноване в 1993 році визначення, яке увійшло до тексту Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи 1201 (1993) щодо Додаткового протоколу про права національних меншин до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачало застосування терміну національна меншина до таких груп осіб у державі, які «виявляють турботу про збереження, разом з іншими членами спільноти, того, що створює їхню спільну ідентичність, культуру, традиції, релігію або мову».

Так само і в робочому документі ООН E/74/72/25/1996 W31 «Визначення меншин» (1996 р.), який розглядає їх у зв'язку з іншими суміжними поняттями «Меншина означає групу осіб, ... які виявляють прагнення до збереження, існування і самотутності такої групи». Логічно, у вітчизняній доктрині меншина сприймається як група осіб, які «виражають прагнення до самоідентифікації як представники такої групи» [10, с. 66].

Тому, наприклад, на сьогодні західнополіська етномовна група Республіки Білорусь, перебуваючи у стані асиміляції та дезорганізованості, не претендує на будь-яку матеріальну чи ж організаційну підтримку держави. Водночас у разі виявлення тенденцій щодо відродження самодостатньої етномовної ідентичності поліщуків, відмінної від білоруської ідентичності титульної нації, у білоруської держави забракне правових аргументів щодо відмови у наданні західнополіській національній меншині максимально повного обсягу охоплених захистом прав і свобод, включно із визнанням поліщуків корінним народом Білорусі, а також правами на неасиміляцію та самовизначення. Аналогічний обсяг колективних прав меншин має бути визнано за розселеними у західних регіонах Російської Федерації українцями Слобожанщини, Дону й Північного Кавказу, так само як і за білорусами Смоленщини, Брянської області у випадку етнокультурного відродження останніх й відтворення ними власної етномовної ідентичності в рамках політичної російської нації.

Отже, можна стверджувати, що заснована на соціологічному праворозумінні модель захисту прав етномовних груп передбачає спеціалізований порядок застосування норм із захисту прав нацменшин – передусім і суто відповідно до реальних потреб та активних вимог меншин. Це дозволяє захищати права меншин відповідно до чітко вираженої ними готовності відстоювати власні колективні інтереси. Натомість захист прав всього населення країни («нації-держави»), так само як і порядок офіційного застосування державної мови та її вживання у всіх сферах суспільного життя – повинен мати загальнодозвільний апріорний характер незалежно від факультативного застосування інших мов меншин.

Соціологічне праворозуміння і право на самовизначення. Показовим в цьому сенсі є імплементація принципу самовизначення до національних правових систем держав, які не передбачали настільки широкого обсягу захисту прав етномовних груп. Зокрема, право націй (корінних народів і тим паче національних меншин) на самовизначення аж до відокремлення не було передбачено жодним ані нормативним актом, ні історичним судовим прецедентом Сполученого Королівства й Канади. Однак суспільна напруженість, що вже набула (Північна Ірландія) чи потенційно могла набути (Квебек) характеру міжнаціонального конфлікту через ігнорування вимог відповідно ірландської католицької громади Ольстеру і франкомовної громади Квебеку, сприяла пошуку владою шляхів подолання кризи на основі критерію поваги до колективних політичних прав людини. Надалі ж такі віднайдені моделі компромісу належним чином було закріплено у якості джерел права – ратифіковано представницькими органами (Сполучене Королівство) й відображено

у судовому рішенні (Канада) згідно з вимогами позитивізму. Зокрема, в такий спосіб було відображено в низці джерел права політичну волю Сполученого Королівства, Північної Ірландії (як зацікавленого в самоврядуванні регіону) а також Республіки Ірландії – стосовно врегулювання етнорелігійного конфлікту в Ольстері. Конфлікт вирішено шляхом визнання за провінцією права на самовизначення, надання їй широкої автономії та створення міждержавних британсько-ірландських органів для забезпечення взаємодії між обома державно-територіальними утвореннями острову Ірландія. Дані політичні домовленості було оформлено міжурядовою угодою Сполученого Королівства й Республіки Ірландія із подальшим схваленням на референдумі й прийняттям британським парламентом закону про Північну Ірландію від 1998 р. У Канаді визнання за провінцією Квебек права на самовизначення набуло свого належного юридичного оформлення у рішенні Верховного Суду щодо запити про відокремлення Квебеку від 1998 р. У своєму рішенні Суд зазначив, що Квебек не може відокремитися від Канади в односторонньому порядку, водночас, отримане на референдумі чітко виражене бажання відокремитися повинно привести до переговорів між Квебеком та рештою Канади про відокремлення [11]. Водночас у канадському випадку судові рішення, будучи формальним виявом позитивізму на основі фактичного визнання права на самовизначення – не може вважатись остаточним джерелом врегулювання конфліктних правовідносин. Так, у випадку потенційного успіху референдуму про відокремлення, матимуть місце політичні переговори із пошуком адекватного задоволення потреб Квебеку та інтересів Канади у повній відповідності до соціологічного праворозуміння, і вже такий результат перемовин набуде позитивного вираження у якості законодавчого акту.

В обох розглянутих випадках соціологічний підхід зумовив необхідність врахування реальних потреб спільнот, природно-правовий (колективні права людини) став ціннісним базисом для прийняття відповідних політичних рішень, а позитивізм уможливив інтеграцію політичних рішень до правових систем держав.

Українська специфіка соціологічного праворозуміння. Специфічною рисою української правової традиції останніх років, а отже й сучасної правової системи України, окрім аналогічних загальноєвропейським тенденцій з визнання і утвердження інтегративної концепції права і комплексного праворозуміння у юридичній доктрині, стало також і проектування конкуренції між провідними концепціями права (а саме природно-правовою і соціологічною) – на перманентний політико-ідеологічний конфлікт та протистояння в межах українського суспільства. Зокрема, у контексті постійних суперечок стосовно оптимальної, прийнятної для всього суспільства моделі етнонаціональної і мовної політики, – можна констатувати розкол українського суспільства на дві спільноти не лише за ідеологічними орієнтирами, але й за інтуїтивно сприйнятими елітами обох антагоністичних спільнот особливостями праворозуміння. Так, вимагаючи підвищення офіційного статусу російської мови в Україні, громадсько-політичні діячі та правозахисники апелюють до права на

неасиміляцію у рамках природно-правової концепції. В той же час аналогічні супротивники офіційної двомовності обґрунтовують необхідність та правомірність обмеження прав російськомовної спільноти, апелюючи до специфіки історико-політичного розвитку українського народу та інших суспільних обставин – як аргументу соціологічної концепції. Прикметно, що обидві спільноти при цьому визнають примат позитивістського підходу, вимагаючи нормативного закріплення на конституційному рівні власних прав, вимог й інтересів у сферах мовної політики та захисту прав етнічних груп. Причини такого абсолютизованого визнання позитивізму вже розглядалися вище.

Соціологічне праворозуміння та захист прав меншин України. У контексті застосування державної та мов меншин в Україні соціологічне праворозуміння віднаходить свій вияв у фактичному перетворенні законодавчих приписів щодо обов'язку володіння державною мовою членами уряду, іншими посадовими особами і публічними службовцями в ряді регіонів – на мертві норми. В практичному ж сенсі в Україні через недостатню законодавчу урегульованість поняття і чітких обсягів прав меншин, фактично має місце стихійна саморегуляція культурно-освітніх процесів на рівні обласних та районних рад цілком у дусі соціологічного праворозуміння. В Україні угорська та румунська меншини є цілком організованими політично активними групами (угорці навіть створили дві свої національні партії), а отже цілковито реалізують своє право на освіту, діловодство рідною мовою. В той же час кримські татари, що не мали тривалих традицій реалізації свого національно-культурного життя на своїй споконвічній землі, нині здатні реалізувати подібний до угорського та румунського обсяг прав лише частково, а білоруси, будучи визнані національною меншиною з огляду на наявність етнічної самосвідомості й самоідентифікації, при цьому є позбавленими будь-якої реальної практичної можливості реалізувати свої культурно-освітні колективні права передусім через принципову та беззаперечну відсутність такої колективної зацікавленості. Саме тому безпідставними та неправомірними є й вимоги представників російської етнічної меншини співвідносити у державній освітній політиці відсоток російськомовної освіти в Україні із відсотком етнічних росіян у кожному регіоні (або навіть із відсотком російськомовних) – адже миттєве (впродовж 5-7 років), цілковите і безконфліктне згортання розвинutoї системи російськомовної освіти в ряді регіонів України може бути пояснене в умовах демократичного режиму лише і виключно відсутністю в російськомовного населення як лінгвістичної спільноти активно вираженого бажання до реалізації свого права на здобуття освіти рідною мовою. В той же час бажання зберегти культуру асимільаторів може існувати також і в певній частині асимільованих представників етномовної групи (українці Півдня і Сходу України, мусульмани Боснії, майбутні пакистанці в середині 40-х років ХХ ст.) навіть за умов збереження неасимільованої її частини – та і в цьому разі в Україні забезпечується поваги до прагнень меншин: так, в Донецькій області відсоток учнів, що навчаються українською мовою, в 2001 році становив 24%, при тому що відсоток етнічних українців за результатами перепису того ж року по області досяг 58%.

Фактичне самовизначення національних меншин України. Як зазначалось, безпосередній вплив соціологічного праворозуміння та відповідної концепції права на правову систему держав – насамперед позбавляє легітимності нормативні приписи, що суперечні існуючим у державі відносинам, передбачаючи максимально відповідний цим відносинам порядок правореалізації. Водночас така правореалізація уможливила врегулювання не відображених у законодавстві суспільних відносин, що може являти собою творення нових норм чи інститутів та впровадження до правової системи держави нових організаційно-правових механізмів через використання традиційних юридичних засобів та норм. Так, показовим вітчизняним прикладом специфічної правозастосовної діяльності у сфері захисту прав етнотомовних груп, зумовленої саме впливом соціологічного праворозуміння, стала фактична імплементація принципу самовизначення до вітчизняної правової системи – попри те, що правова система України, так само як і держав західної правової традиції, ані на нормативному (законодавчому чи підзаконному), ні на доктринальному рівні не передбачала настільки широкого обсягу захисту прав етнотомовних груп (національних меншин і корінних народів).

Разом із тим з історії незалежної України відомо, що найбільш чисельним та компактно розселеним, політично активним та самоорганізованим національним меншинам фактично вдавалось реалізувати право на самовизначення шляхом створення власних адміністративно-територіальних одиниць в межах української держави. Зазначене фактичне самовизначення національних меншин досить рідко ставало предметом повноцінного неупередженого розгляду політико-правової доктрини. Так, у доктринальній правничій літературі України відсутня належна юридична оцінка факту створення кримської автономії – в контексті реалізації росіянами й кримськими татарами самовизначення. Дане питання порушується лише на публіцистичному рівні: зазначається, що Автономна Республіка Крим (надалі – АРК) «фактично є національною російською автономною державністю» [12], однак належної правової аргументації не надається. Інші джерела так само лише побіжно пов'язують активні дії населення Кримської області по організації референдуму із її національним складом і небажанням місцевих росіян визнавати «приналежність до іншої держави, яка до того ж мала титульну назву, що походить не від російського народу» [13]. І вже зовсім ігнорованим як у правовій доктрині, так і в літературі з інших галузей суспільного знання – залишається питання створення румуномовного Герцаївського району Чернівецької області.

Важливо також, що ані на момент реалізації цього права на початку 90-х рр., ні в чинному законодавстві України проблематику самовизначення етнічних груп (корінних народів, національних меншин) жодним чином не було врегульовано. Фактичне ж визнання Україною за окремими національними меншинами права на політичне самовизначення на початку 90-х рр. ХХ ст. мало вигляд державного сприяння меншинам у поновленні історичного конституційного статусу регіонів, чи відтворенні самих територіальних

одиниць – із переважанням в них населення з числа меншин; та формально відбувалося у повній відповідності до чинного на той час законодавчого порядку змін адміністративно-територіального устрою.

Так, на початку 90-х рр. XX ст. фактична реалізація етнічними росіянами Криму права на самовизначення в межах України мала місце при відновленні за результатами референдуму Верховною Радою УРСР в лютому 1991 р. Кримської автономії і в умовах проблеми визначення конституційного статусу утворення. Як відомо, Кримська АРСР до її ліквідації в 1945 р. була автономною радянською республікою, створеною за територіальною ознакою, оскільки на її території проживала велика кількість представників різних національностей. До складу УРСР територію скасованої Кримської АРСР було передано вже як область. В 1990 році в області було проведено референдум, на якому більшість населення висловилося за відновлення АРСР. Водночас спроба механічного відтворення статусу Кримської автономії як суб'єкта федерації – була вочевидь шкідливою для цілісності України, тож необхідно було шукати інші шляхи вирішення цієї проблеми на принципово новій концептуальній основі. Єдиноприйнятною для України в цій складній ситуації було визнано модель територіальної (обласної, регіональної) автономії, що було відображено у ст. 75-1 тодішньої Конституції УРСР, законах України «Про Автономну Республіку Крим» від 17 березня 1995 р. та «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» від 4 квітня 1996 р., а також у розділі X чинної Конституції України, за якою АРК входить до системи адміністративно-територіального устрою України (ст. 133) як невід'ємна частина України (ст. 134) з наданням їй особливих повноважень порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями, зокрема, такими, як область [14].

Водночас хоч АРК є територіальною, а не національною автономією, її було утворено за наслідками волевиявлення населення, яке в своїй більшості належало до російської меншини. До того ж парламентом України в Конституції АРК було встановлено положення щодо можливості використовувати офіційно українську, російську і кримськотатарську мови. У такий спосіб мовний правовий режим АРК відрізняється від інших регіонів України – навіть таких, де переважає одна (м. Севастополь), чи проживає декілька значних за чисельністю меншин. Реалізоване зі створенням АРК самовизначення росіян України виходить за межі визначеного Рамковою конвенцією про захист національних меншин підходу до задоволення прав меншин, адже приписи Конвенції не передбачають обов'язкового надання їм територіальної автономії та зміни адміністративно-територіального устрою.

Прикметно, що окремі російські вчені – фахівці з конституційного права та захисту прав меншин так само сприймають створення автономії на кримському півострові як форму внутрішнього самовизначення національних меншин Криму в межах суверенної української держави, щоправда, безпідставно оголошуючи при цьому політику України стосовно АРК в першій половині 90-х рр. XX ст. прикладом систематичного порушення Україною

прав даних меншин. Наприклад, професор-конституціоналіст М.А. Михальова, досліджуючи конституційне право країн СНД, заявляє, що «Скасування Конституції Криму, прийнятої Верховною Радою Республіки у 1992 р., порушує право народів Криму на самовизначення, виражене у створенні автономії у формі держави, заснованої на демократичних засадах.» Так само й надалі авторка зазначає, що «основним місцем розселення російської національної меншини в Україні є Кримський півострів», послідовно розглядаючи АРК саме в контексті «автономного державного утворення, в якому більшість населення становлять росіяни – національна меншина України». Більше того, М.А. Михалкова звертається до питання належних кордонів такої автономії: «Не може бути визнано правомірним порушення територіальної цілісності Республіки Крим, виражене у відокремленні від Криму міста Севастополя... Таким чином, компактно проживаюче у Криму російське населення виявилось розчленованим, що є недопустимим порушенням прав національної меншини, оскільки позбавляє її можливості вираження власних інтересів в єдиному органі державної влади» [15]. Очевидно, цитована наукова риторика, попри спотворене відображення правової підстави та реального характеру взаємовідносин України й АРК, беззаперечно має за основу саме визнання дослідницею АРК в якості форми самовизначення росіян України. У подібний спосіб розглядає кримську автономію і відомий фахівець з питань захист меншин Г. Старовойтова [16].

Інший вітчизняний прецедент самовизначення меншини також є показовим. Йдеться про Герцаївський район Чернівецької області, де румуномовне населення становило 92,9% мешканців у 1989 р. і зросло до 93,8% у 2001 р. [17]. Цей район було створено у жовтні 1940 р., ліквідовано 1962 р. і відновлено вже в незалежній Україні Постановою Верховної Ради України від 6.12.1991 № 1942/12 [18]. Дану постанову було прийнято парламентом одночасно з п'ятьма іншими аналогічними актами, присвяченими створенню нових районів, а також зміні меж і категорій міст – і вона не містила жодної аргументації щодо виокремлення нового району. Лиш на рівні доктрини створення виключно румуномовного району було визнано прецедентом політики збереження етнічної самотності меншин і забезпечення різнобічних умов їх розвитку в прикордонних районах – як стратегії державної етнополітики України [19]. Та у разі виникнення потреби належного правового обґрунтування організації району, найменшого в Україні за площею, чисельністю населення і рівнем економічного розвитку, навряд чи справедливо вести мову суто і виключно про суб'єктивно прийняте парламентом рішення щодо утворення адміністративної одиниці з ініціативи її територіальної громади [20] – і це без акцентування уваги на етномовних характеристиках такої громади та її мотивації.

Дійсно, район є найменшим в Україні за площею, чисельністю населення та рівнем економічного розвитку, а також має найменший за чисельністю населення районний центр в Україні. Тут доцільно провести паралелі із викладеними М. Скрипником принципами радянської етнополітики: «для національних

районів у нас прийнято значно менші розміри – якби це був звичайний район, ми б ніколи його не створили» [21, с. 45]. Відмінності із радянським районуванням полягають у юридичній процедурі створення району, а отже й в обґрунтуванні доцільності його створення: за радянської доби необхідність національних районів прямо визначалася правом таких меншин на власне державне будівництво як різновид самовизначення. Натомість у незалежній Україні, яка не визнає на нормативному і доктринальному рівні право національних меншин на самовизначення, однак змушена враховувати реалії існуючих суспільних відносин та запити громад – фактичне внутрішнє самовизначення національних меншин навряд чи так легко помітити і тим паче визнати. Зі створенням названих територіальних одиниць було задоволено прагнення активних організованих меншин Криму й Буковини, вдалось істотно зменшити суспільну напруженість в регіонах. Тож соціологічний підхід до права в даному випадку сприяв реалізації необхідного меншинам обсягу прав у рамках чинної, не призначеної для цього системи правових норм, інститутів та заснованих відповідно до них організаційно-правових механізмів.

Висновки. У контексті поставлених завдань щодо вивчення специфіки співвідношення та взаємовпливу різних концепцій права автором було здійснено огляд загальних історичних та сучасних тенденцій розвитку трьох основних типів праворозуміння в рамках західної правової традиції, а також стосовно України як її складової, на предмет послідовного визнання й утвердження інтегративної концепції права. На підставі розгляду нормативного відображення концепції прав людини за часів революцій кінця XVIII ст. – висловлено припущення стосовно провідної ролі позитивізму у конституюванні й визнанні доктрини прав людини. Запропоновано власний оригінальний погляд на співвідношення традиційних концепцій права: позитивістської, природно-правової, соціологічної. Зокрема, у статті вказано, що кожен із розглянутих провідних типів праворозуміння відіграє специфічну роль у формуванні сучасних правових систем держав. Так, природно-правовий підхід спрямований на утвердження примату прав людини, виступаючи в якості ціннісного мірила щодо відповідності всіх нормативних актів держави праву. Позитивістський підхід є очевидним та єдиним легітимним для всіх суб'єктів політичної системи суспільства засобом закріплення й імплементації прав людини до національної правової системи – що є особливо характерним для авторитарних чи тоталітарних держав, зокрема, держав соціалістичної правової традиції та для постсоціалістичних країн. Соціологічний підхід визнає неправовими та нівелює роль ігнорованих суспільством позитивно закріплених норм, а також з огляду на специфічне правозастосування – створює нове право, встановлюючи принципово новий порядок врегулювання певних актуальних суспільних відносин в рамках чинної системи правових актів держави.

Окрім того, запропоновану теоретичну модель сучасного співвідношення концепцій права та типів праворозуміння було екстрапольовано на проблематику міжнаціональних відносин як в державах західної правової традиції,

так і в Україні, а саме на сферу захисту прав національних і мовних меншин. В даному контексті політико-ідеологічне протистояння антагоністичних спільнот в рамках суспільств, а також українську специфіку захисту прав та задоволення інтересів національних меншин – також було розглянуто крізь призму конкуренції типів праворозуміння та їх протиставлення (історичного, а також у контексті розколу за типами праворозуміння антагоністичних спільнот України), пошуку оптимальних шляхів їх узгодження. Власне українські та світові прецеденти самовизначення національних меншин було визнано показовим прикладом того, як прогалини у позитивному регулюванні актуальних суспільних відносин може бути усунуто відповідно до чинних юридичних механізмів за умов дотримання індивідуальних та колективних прав людини і з урахуванням соціологічного праворозуміння. В усіх розглянутих вище випадках соціологічний підхід зумовив необхідність врахування реальних потреб спільнот (меншин і народів), природно-правовий (права людини) став ціннісною засадою для прийняття владою відповідних політичних рішень, а позитивізм уможливив інтеграцію цих політичних рішень до правових систем держав.

Окремо розглянуто роль соціологічного праворозуміння для міжнародного публічного і конституційного права щодо обмеження прав меншин. Так, значною мірою гіпертрофовані та надмірно абсолютизовані специфічні права національних меншин – були обмежені відповідно до потреб здорового глузду та принципу верховенства права (і принципу пропорційності) якраз на підставі соціологічного праворозуміння. Показовими прикладами такого обмеження на світовому рівні є доктринальне закріплення визначень меншин відповідно до реального прагнення соціальної групи зберегти ідентичність, а в українських умовах – практичне задоволення на рівні місцевого самоврядування культурно-освітніх потреб тих і лише тих національних меншин, які реально прагнуть цього.

Було розглянуто сучасний досвід захисту найбільш чисельних та компактно розселених національних меншин України, які відрізняються значним рівнем самоорганізації, національної свідомості й готовності до захисту своїх прав та інтересів: угорців, румунів і молдован, а також росіян та кримських татар в рамках місць їх компактного проживання – Закарпаття, Герцаївського району Чернівецької області, АРК. Сучасну українську специфіку розширеного захисту управ організованих меншин необхідно визнати свідченням інтенсивних впливів на правову систему України природно-правової та соціологічної концепції права.

За наслідками вивчення української специфіки захисту прав етномовних груп та визнання за ними права на самовизначення робиться висновок про те, що правова система України та домінуючі в ній інтегративна концепція права й праворозуміння українського суспільства, на загал розвиваються аналогічно до відповідних тенденцій західної традиції права. Переконливим свідченням цього є реалізація в Україні характерної для демократичних держав світу сучасної моделі співвідношення основних типів праворозуміння.

Список використаних джерел:

1. Кто отнял родной язык. Накануне переписи российское чиновничество лишило народы России права зафиксировать языковую принадлежность // Независимая газета. – 22.07.2002.
2. Декларация независимости, принята Континентальным конгрессом 4 июля 1776 г. // Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательство. / Под ред. О.А.Жидкова. Перевод О.А.Жидкова. – М.: Прогресс, Универс, 1993.
3. Конституция Франции, 3 сентября 1791 г. Декларация прав человека и гражданина // Документы истории Великой французской революции. Т.1. / Отв.ред. А.В. Адо. – М.: Издательство Московского университета, 1990.
4. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с. – С. 216–217.
5. Евдеева Н. В. Интегративные теории правопонимания в современной России : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01. – Нижний Новгород, 2005. – 187 с. ;
6. Вобликов В. Ю. Правопонимание в современной российской теории права [Электронный ресурс] // Credo new. – 2006. – № 3.
7. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Аттіка. – 2001. – 176 с.
8. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії. – К.: Либідь, 2002. – 606 с.
9. Беліцер Н. Національні, етнічні та релігійні меншини. Характеристика і відмінності. // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2002 – № 3-4 (15-16). (<http://www.cidct.org.ua/uk/studii/15-16/4.html>).
10. Баймуратов М.О. Міжнародне право: Підручник. – Суми: Університетська книга, 2006.
11. Reference re Secession of Quebec [1998] 2S.C.R.217 // scc.lexum.umontreal.ca/en/1998/1998rcs2-217/1998rcs2-217.html
12. Туровський І. Що таке сепаратизм і чому за нього слід карати // Народне слово. – 17.06.2005.
13. Бандурка О.М., Греченко В.А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: Монографія. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 304 с.
14. Новик В.П. Поняття адміністративно-територіального устрою в Україні. // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – №2.
15. Конституционное право зарубежных стран СНГ: Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 1999. – 352 с. – Режим доступа: www.pravo.vuzlib.net/book_z1019_page_53.html
16. Старовойтова Г.В. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев. – СПб., 1999. – 208 с. (<http://www.vehi.net/politika/starovoit/index.html>).
17. Добржанський С. Кому в Україні жити добре // Час. – 29.01.2004. – №05 (4062). (<http://www.chas.cv.ua/05-04/goodlife.html>).

18. Постанова Верховної Ради України «Про утворення Герцаївського району Чернівецької області» від 6.12.1991 № 1942/12 // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1942-12> .

19. Склярська О. Реалізація державної геоетнополітики: досвід незалежної України (на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей) // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2008. – №2.

20. Найменшому району Чернівецької області виповнилося 15 років // Час 2000. – 2006. – №49;

21. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / За ред. Л. Масенко – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.

СООТНОШЕНИЕ ОСНОВНЫХ ТИПОВ ПРАВОПОНИМАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ МЕНЬШИНСТВ И ПРИНЦИПА САМООПРЕДЕЛЕНИЯ

А. Куренной

*Национальный университет «Киево-Могилянская академия»,
г. Киев, ул. Г. Сковороды, 2, e-mail: o.kurinna@gmail.com*

В статье представлена оригинальная модель современного соотношения в рамках интегративной концепции права трех основных типов правопонимания: естественно-правового, позитивистского и социологического. Данное соотношение представлено на примерах ограничения защиты прав национальных и языковых меньшинств, а также фактической имплементации права на самоопределение в правовые системы государств, чьи правовые системы не предусматривают норм относительно самоопределения.

Ключевые слова: типы правопонимания, интегративная концепция права, естественное право, позитивизм, социологическая концепция права, теория права, правоприменение, защита прав национальных и языковых меньшинств, языковая политика, право на самоопределение.

THE CORRELATION BETWEEN MAJOR TYPES OF UNDERSTANDING LAW ON THE EXAMPLE OF MINORITY RIGHTS PROTECTION AND SELF-DETERMINATION PRINCIPLE

O. Kurinnyi

*National University of «Kyiv-Mohyla Academy»,
Kyiv, Skovoroda Str., 2, e-mail: o.kurinnyi@gmail.com*

The article represents the original model that shows modern correlation of three dominant types of understanding the law according to integrative legal theory: natural, positivist and sociological. Such correlation is demonstrated on the examples of limiting the national and linguistic minority rights protection as well as on the examples of factual implementation of the right to self-determination in the legal systems of states, which have no self-determination legal norms.

Key-words: types of law-understanding, integrative law, natural law, legal positivism, sociological concept of law, theory of law, law enforcement, protection of national and linguistic minority rights, language policy, right to self-determination.